

Nordboernes sømærker og stednavne på Grønland i middelalderen

Hvidsærk, Blåsærk, Hvarf

Betragtninger over oplysninger fra middelalderens sejlads- og kursanvisninger m. m. sammenholdt med moderne kortmateriale

Af Jens Monberg

Indledning

De tre stednavne: Hvidsærk, Blåsærk og Hvarf, er indgange til nordboernes sejlads-anvisninger for turen til Grønlands vestkyst, hvor ligger så disse lokaliteter?

En ting er sikker: Blåsærk og Hvidsærk skal søges på Grønlands østkyst. De vil næppe kunne eftervises på stederne, idet der ifølge sagens natur ikke er ruiner eller andre efterladenskaber.

Jeg vil derfor benytte de oplysninger der findes i samtidens litteratur til at sandsynliggøre placeringerne. Selvfølgelig suppleret med andre relevante oplysninger jeg har kunnet opspore.

Som arbejdsredskab har jeg anvendt ICAO-kort, der fortrinsvis benyttes til luftfart, og anvendt de ældre norrøne måleenheder, som var omtalt og som Roald Morcken har fortolket i sine »artikler gennem 20 år«.

Hovedkilden til mine oplysninger har jeg i Ivar Bårdarsons: *Det gamle Grønlands Beskrivelse* fra 1200-tallet. Her har jeg fortrinsvis brugt Finnur Jonssons i 1930 udsendte oversættelse. Når

man læser denne beskrivelse, ser man, at han, den begavede fint dannede embedsmand, i knappe sætninger giver en personlig, men samtidig objektiv beskrivelse af et levende samfunds topografi og økonomi – som han, bispesædets forstander så nidkært overvåger.

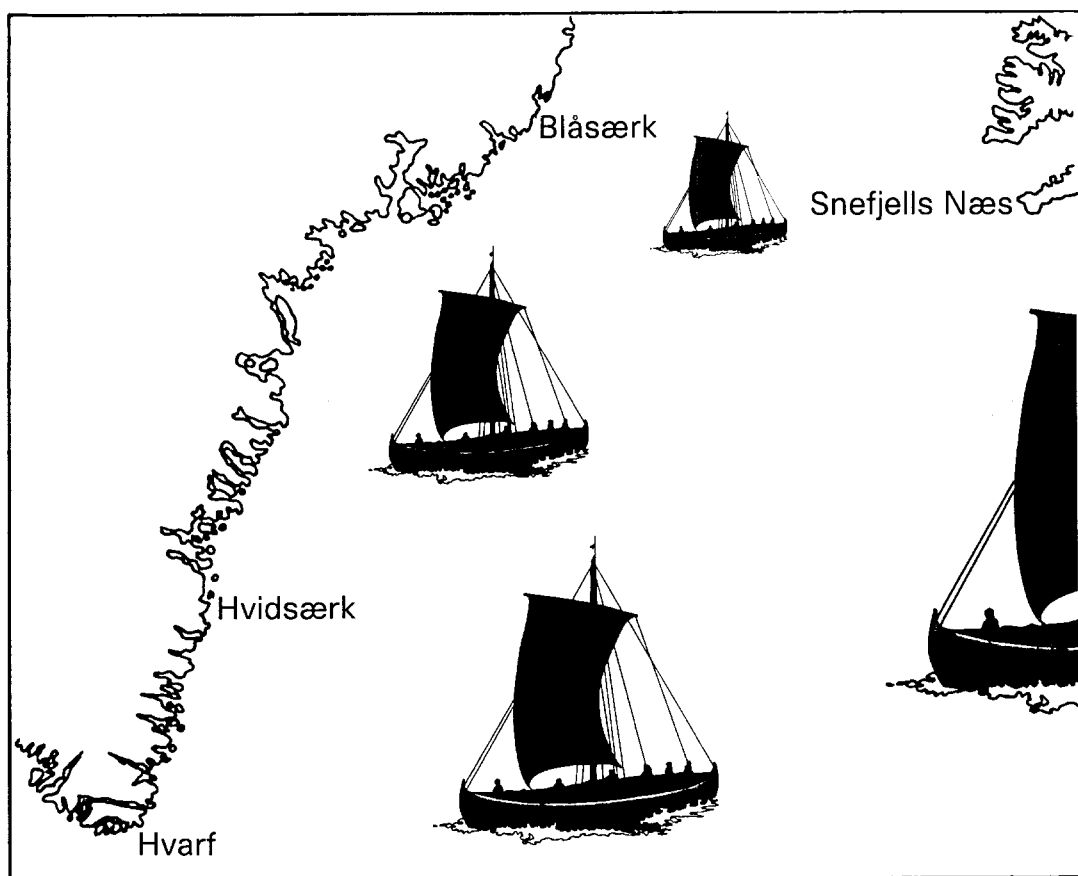
Man oplever hans tørre konstatering af Vesterbygdens endeligt – og hvordan han formelt og praktisk »lukkede døren« efter dette samfund »och toge saa meget som schiuene kunne berre och zeylede dermed hiemb«.

Selv om det skete for ca. 750 år siden, virker det så nærværende.

Jeg har benyttet oplysninger fra Fridthjof Nansens bog: *Nord i tåkeheimen*.

Endelig har jeg anvendt oplysninger fra Sølvers »Vestervejen«.

Dette har jeg understøttet med oplysninger fra Grønlands historiske Mindesmærker. Det er mit håb, at de følgende betragtninger vil få »vitir menn« til at blande sig, idet der er tale om begrun-

dede sandsynligheder – beviser vil ingen kunne fremvise, desværre!

Men måske bedre funderede antagelser kunne gøres?

Hvidsærk og Hvarf

Hvidsærk: Er den første landkending af Grønland, når man sejler ret vest fra Island. Ivar kalder den for et højt bjerg, den er nævnt i ældre kursanvisninger, – somme steder i flæng med Blåsærk.

Her vil jeg tage Fortællingen om Einar Sokkasøn, og jeg citerer: »En grønlander Sigurd Nialsøn, drog om efteråret ofte på fangst langt fra de beboede

egne, en gang kom han sejlene til jøklen Hvidsærk«.

Videre i teksten fortælles det, at han på stranden fandt en hytte, der viste sig at indeholde de forrådnede lig af to skibsbesætninger og disses leder, Arnbjørn Østmand.

De fandt her et stort langskib med smukke udskæringer og oppe på stranden et stærkt beskadiget købmandsskib, som Sigurd ikke mente kunne sættes i stand igen. Derfor lod han sømmene fjerne og vraget brænde. Dette affødte i øvrigt en skrækkelig strid med arvingerne – men den er emnet uvedkommende.

I øvrigt forekommer Einar Sokkasøns beretning mig af have historisk troværdighed, når man sammenholder dem med øvrige islandske oplysninger fra datiden.

Af beretningen fremgår det: At Hvidsærk er en jøkel (bræ) der ligger ved en fjord, der er sejlbar. Lokaliteten ligger langt fra beboede egne. Købmandsskibets tilstand kunne også tyde på, at det var et besværligt farvand. Detaljen med, at man fjernede skibets metal (sømmene), inden det blev brændt, er symptomatisk for samfundets forsyningssituation, – og virker autentisk.

En oplysning om, at ligene var så rådne, at den første mand, der trængte ind, blev så chokeret, at han mistede bevidstelsen, løb bort og omkom i en klippevevne – viser dramatisk, at gennemsnitstemperaturen må ligge noget over 0° i sommer-/efterårsperioden.

Hvidsærk bliver af Ivar omtalt som et højt bjerg, der ligger én dags sejlads fra Hvarf.

Denne angivelse: én dags sejlads, mener jeg er enten en fejl i afskrifterne; idet man ikke regnede med dagssejladser i havfart, der bør enten stå én dags og én nats sejlads eller snarere skulle der have stået: 1 døgr, idet havsejladens udmålte i døgr, i det norrøne område.

Det er også logisk – idet havsejladens pr. definition må foregå hele døgnnet rundt, medens kystsejladens kan afbrydes ved opankring med eventuel hviletid på land.

Hvis man antager, at der skal stå ét døgr, svarer det til én dags og én nats sejlads, det vil sige 266,7 km fra Hvarf.

Kap Farvels karakteristiske spidse sorte fælde. Skitse af Max Vinner.

Hvarf

Hvarf er vendepunktet, jvf. solhverv. Stedet der angiver, hvor kursen skal lægges om, hvis man ville til de den gang beboede egne af Grønland: Østerbygden og Vesterbygden.

Når man på kortet søger det sted, hvor kursen skulle lægges om, må det være farvandet syd for Kap Farvel, med sigt til dette.

Kap Farvel er en detalje i et barskt, klart afgrænset, og et fra havet stærkt synligt bjergområde. Selve kapfjeldet ses tydeligt på Geodætisk Instituts Luftfotos (skråbillederne).

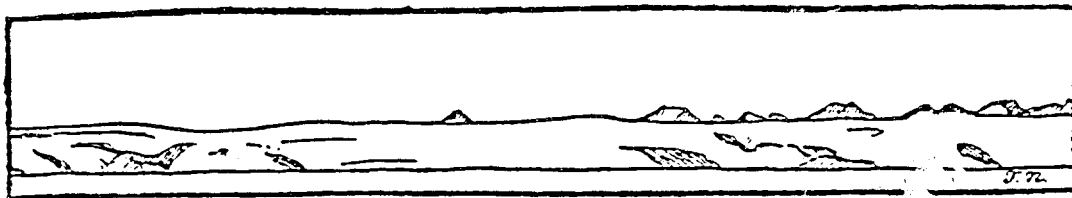
Jeg vil med rimelig sikkerhed påstå, at Hvarf i dag kaldes Kap Farvel, idet dette område i sig selv danner vendepunktet!

Hvidsærk

Hvis man igen vender sig imod problemet: Hvor ligger Hvidsærk, ses følgende:

Den ligger 1 døgrs sejlads fra Kap Farvel/Hvarf på Grønlands østkyst. Den er en bræ, der er tydeligt synlig fra havet. Den ligger ved en fjord, og sommer/efterårs gennemsnitstemperatur er over 0°.

Denne bræ/gletscher/jøkel kan man finde ca. 270 km nord for Kap Farvel på ICAO-kort 2107, hvor den benævnes Sikuivijitip Apusiia, oversat: Ishavets Bræ, (62° 12' nord). Nansen omtaler

Sydlig jøkel (Hvidsærk) set fra drivisen i juli 1888. Fra Fridtjoff Nansen: Nord i Tåkeheim, 1911.

den som: »Den sydligste bræ, der er synlig fra havet«. Den antagelse underbygges af samtlige nævnte oplysninger.

Hvis man ser på kortet, og Nansens kysttoning, vil man kunne se, at denne bræ's højde (godt 1900 m faldende til 470 m ved kysten) gør den til et naturligt sømærke og en markant landkendning: Hvidsærk.

Den fjord, som Sigurd fandt hytten med ligene ved, og de to skibe, må så være Mogens Heinesen fjord. Det underbygges af den makabre oplysning, at ligene var så forrådnede, idet middeltemperaturerne i det meget nordligere Angmagsalik for månederne maj-oktober viser: en gennemsnitstemperatur på $4,4^{\circ}$ fra maj til oktober måned, og Nanortalik, der ligger i nærheden af Kap Farvel har en gennemsnitstemperatur på $5,3^{\circ}$ fra maj til oktober måned, (jvr. Manfred J. Müller: Handbuch Ausgewählter Klimastationen der Erde, Trier 1983).

Naturligvis kan der i den forløbne tid have forekommet klimændringer, men det har kun været rent marginale og i denne forbindelse ubetydelige forskelle. Så derfor vil jeg mene, at klimaforholdene ved Sikuivijitip Apusiia, når det gælder sommer/efterårs temperaturerne, må ligge i mellem disse to nævnte vejrstationers middeltemperaturer.

Desværre har jeg ikke kunnet finde temperaturberetninger for Mogens Heinesen fjord-området. Men i alle tilfælde er det i harmoni med, at forrådnelse foregår hurtigt på denne årstid på disse breddegrader.

Selv om antagelsen baserer sig på fortolkning af en sandsynlig fejlskrivning eller fejlfalskrivning gennem tiderne (én dags sejlads \rightarrow 1 døgr sejlads eller bortfaldet af én nats sejlads) vil jeg påstå, at der er belæg for at antage, at Hvarf er Kap Farvel ($59^{\circ} 25'$ nord.) og Hvidsærk er Sikuivijitip Apusiia ($62^{\circ} 12'$ nord).

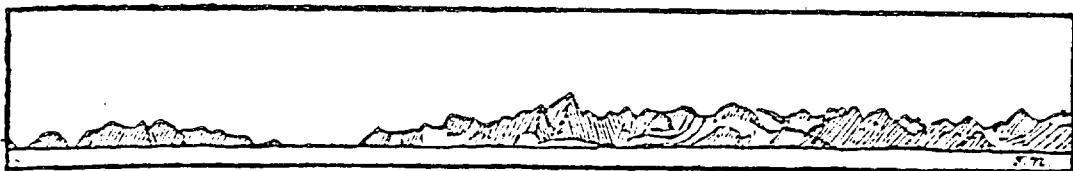
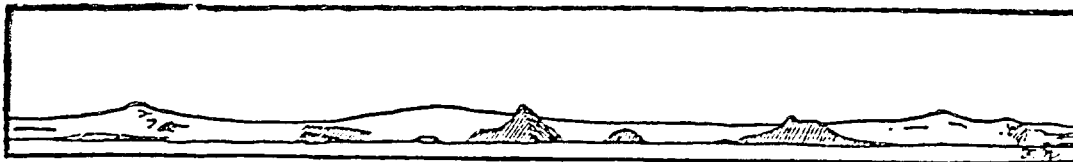
Blåsærk

Den kan jeg ikke stedfæste med samme sikkerhed, men Blåsærk omtales som et sort (blåt) bjerg og nævnes blandt andet i Erik den Rødes saga:

»Eirekr sigldi undan Snæfells jøkli; Han fann landit ok kom utan at ßvi ßar sem hann kallade Mißjøkul så heiter nu Blåserkr«.

Af sejladsforskrifterne fremgår det, at Blåsærk toner klart frem i synsranden, når man sejler fra Snefjells Næs, det nævnes i Hauksbok og Starlubok.

Nansen, der selv har sejlet turen, peger på Ingolvs Fjell, og viser i sin bog en kysttoning ($66^{\circ} 25'$ nord). Dette harmonerer med Ivars oplysninger.

Øverst: Indlandsisen ved Miðjökull med Kiatak i midten. Set fra drivisen, juli 1888. Herunder fjeldlandet ved Ingolv's fjeld, set på afstand i juni 1988. Begge tegninger fra Fridtjoff Nansen: Nord i Tåkeheim.

Jeg har dog lyst til her at bemærke, at skulle man på sejladsen være blevet slået ud af kurs så kunne Kiatak Fjeldet ($64^{\circ} 24'$ nord) ligeledes være et markant sømærke, der kunne opmuntre de rejssende og ihvertfald remplacere Blåsærk.

Forsætning er et meget velkendt fænomen i Danmarks Strædet – også i nutiden!

Afslutning

Disse betragtninger er gjort ud fra skriftlige kilder. Grunden til, at jeg beskæftiger mig med dette emne er, at jeg er blevet interesseret i Ivar Bårdarsons så sent nedskrevne beskrivelse; og den har fascineret mig med sin mængde af oplysninger og sine litterære kvaliteter, der har overlevet tiden.

Måtte dette forårsage, at »vitrir menn som fødde aff Grønland« kunne berige dette forsøg på en betragtning med kyn-dige kommentarer, således at Blåsærk,

Hvidsærk og Hvarf kunne placeres ret – om ikke andet – så i fodnoterne!

Litteratur:

Det gamle Grønlands beskrivelse af Ivar Baardurson. (Udgivet af Finnur Jónsson). København 1930.

Nord i Tåkeheimen af Fridtjoff Nansen. Oslo 1911.

Grønlands historiske Mindesmærker I–III. Udg. af Det kongelige nordiske Oldskrift-Selskab. København 1838.

Sjøfartshistoriske Artikler gennem 20 år. Roald Mercken. Bergen 1983.

Vestervejen af Carl v. Sølvén. København 1954.

Grenlands Beskriffnelse, (håndskrift). Tord Torlaks-son 1669.

Fortællingen om Ejn. Sokkesøn. Dels Asger Møller, Aarhus 1955 og dels fra Grønlands Mindesmærker.

Handbuch Ausgewählten Klima Stationen der Erde. Trier 1953.

Kongespejlet, oversat af Finnur Jónsson. København 1926.

Grønlændersagaerne.

Kort:

World Aeronautic Chart, ICAO 1:1.000.000. Nr. 2084, 2085 og 2107. Geodætisk Institut. København 1982.

Grønland 1:5.000.000. Geodætisk Institut. København 1982.